پرسی ڕووناکبیریی، ئەرکی ڕۆشنبیر و ڕەوشی ڕۆشبیریی کوردی

دیمانەیەکە(ستیڤان شەمزینانی) لەگەڵ(ئەمجەد شاکەلی) دا ئەنجامی داوە

ستیڤان: گۆشەنیگاکان لەمەڕ ڕۆڵی ڕۆشنبیر لێکجودان، ئاڕاستەیەک وا بیر دەکاتەوە ڕۆشنبیر بوونەوەرێکی خەیاڵیی دابڕاوە لە دنیای دەوروبەر و بە تەنێ کاری بەرهەمهێنانی مەعریفەیە، یەکێک لەو بیرمەندانەی ئەم بیرکردنەوەی هەیە (ژان بیندا) یە ، بەڵام لە بەرامبەردا ئاڕاستەی دووەم پێیوایە ڕۆشنبیر سەرباری بەرهەمهێنانی مەعریفە بەشداریی و هەڵویستی هەیە لە هەمبەر ئەو ڕووداوانەی لە دەوروبەریدا هەن ، هزرمەندی ناسراوی ئەمەریکی بە ڕەگەز عەرەب (ئیدوارد سەعید) بە درێژایی یەکێک لە کتێبەکانی (وێناکانی ڕۆشنبیر) هەوڵیداوە بەمجۆرەی سەرەوە پێناسەی ڕۆشنبیر بکات ،**بەڵام** پرسیارەکەی من ئەوەیە ڕۆڵی ڕۆشنبیر لە دەرەوەی بازنەکانی نووسین چییە ؟ ئایا ڕۆشنبیر مافی ئەوەی هەیە بە ناوی جەماوەرەوە قسە بکات و ڕێنوێنیان بکات یان ئەرکی ڕۆشنبیر جیایە لەم ڕۆڵە؟

شاکەلی: ئەگەر بڕیار بێت تەواوی مرۆڤی ئەم سەر زەوییە، پۆلێن بکرێن و هەر یەکەو یا هەر چەندیان بخرێنە خانەیەکەوە و نێوێکیان لێبنرێت، یا بە سەر چەند کار و چین و ڕەگەز و پیشە و ڕەنگ و ئایین و ڕادەی خوێندەواری و ...دا، دابەش بکرێن، ئەوا پێش ئەو پۆلێن و بەشینەوەیە و پێش ئەوەی وەک ڕۆشنبیر، وەرزێر، کارگەر، قەرەج، چینی، برازیلی، زیمبابۆیی، ڕەشپێست، سپیپێست، هەژار، سەرمایەدار، دز، فەلە، جوو، موسوڵمان، بوودایی، بێئایین، دێوەرە و... بناسرێن، ئەوان مرۆڤن. مرۆڤیەتی مرۆڤ پێش هەر شتێکی دیکە دێت و دواتر دەترنجێنرێتە خانەیەکەوە و نێوێکی لێدەنرێت. ڕۆشنبیریش لەو ڕێسایە بەدەر نییە، چونکە ئەویش بەشێکە لە مرۆڤایەتی. کە ڕۆشنبیر مرۆڤ بێت، بێگومان وەک هەر مرۆڤێکی دیکەی ئەم جیهانە ئەویش ڕۆڵی لە ژیان و بەردەوامبوونی ژیاندا هەیە. ئەوەی، کە ڕۆشنبیر کەسێکە کاری وی، بەکاربردن و بەرهەمهێنان و ئافراندنی هزر و فەرهەنگ و زانیارییە و کەسێکە خاوەنی مێشکێکی بەهێزە و ئاوەزێکی تیژ و کارای هەیە و مێشکی دەخاتە گەڕ و ئاوەز دەدەرێنێت، چ گازندە و لارییەکمان لێی نییە، بەڵام کە ڕۆشنبیر بە دابڕان لە دەوروبەر و بێ هیچ پێوەندێک، لەگەڵ خەڵک و جڤاک و مرۆڤدا، وەک ماشێنێک، تەنێ خەریکی ئەو کارە بێت و خۆی لە هەموو جیهان دابرێت و خۆی کڕ بکات و گوێیەکانی خۆی بئاخنێت و هیچ نەژنەفێت و چاوەکانی بنووقێنیت و خۆی لە ئاست ئەوەی ڕوودەدات و دەقەومێت، نابینا بکات، ئەوە ڕۆشنبیر لە بوونەوەرێکی هەستیار و هۆشیارەوە، دەکاتە ڕۆبۆت و لە گیانلەبەر و زیندووەوە، دەیکاتە

کۆمپیووتەرێکی بێگیان، دەیکاتە کتێبێکی قەبە و ئەستووری گەرد و تۆزلێنیشتووی سەر ڕەفی کەونە کتێبخانەیەک.
کەسانێک، کە دەرچووی فێرگە و خوێندنگە و زانستگە بن و خاوەن بەڵگەنامە و بڕوانامە و شەهادە و مەدرەک و تێز و ئەو جۆرە شتانە بن، یا کاری هۆشەکی و مێشکیی بکەن، ئەوانە بە خوێندوو و خاوەن بەڵگەنامە و بە کاری مێشکییەوە خەریکبوو(ئینتێلێکتوێل، ئینتێلیکچوێڵ یا ئینتێلیجێنسیا) دادەنرێن، بەڵام هەرگیز بە بەڵگەنامە و خوێندنگە و زانستگە و ئەو کارانە، مرۆڤ نابێتە ڕەوشەنبیر. ڕەوشەنبیر وەک عەلی شەریعەتی دەڵێ:"شێوەی بیرکردنەوەی مرۆڤێکە، بەڵام ئینتێلەکتوێل شێوەی کاری مرۆڤێکە و بە پێی ئەم قانوونە، هەندێ ڕۆشنبیر ئینتێلەکتوێلن و هەندێکیش نە، و بە پێچەوانەیشەوە، هەندێک لە ئینتێلەکتوێلەکان ڕۆشنبیرن و هەندێکیشیان نە".
ژیان، تەنێ فەرهەنگ نییە و ڕۆشنبیریش تاکەکەس نییە لەم جیهانەدا. کە فەرهەنگ(ڕۆشنبیری، ڕووناکبیری) "دەربڕینی خەون و پەرۆشەکانی مرۆڤ بێت بە جوانترین و نایابترین شێوەکانی داهێنان و کردەی گەڕانێکی هەمیشەیی بێت بە دووی بەرسڤی پرسیارە نوێبووەکانی ژیاندا" وەک عەبدوڕەحمان مونیف دەڵێ، ئەودەم ڕۆشنبیریش، بەشێکە لە چەرخی ژیان و جووڵانەوە هەمیشەییەکە و بەشدارێکی چالاکە، لە بوارەکانی دیکەی ژیان و ڕێڕۆی ژیاندا. وەک هەر مرۆڤێکی دیکە، ڕۆشنبیریش لە دەرێی بازنەی فەرهەنگ و کاری هزری و نووسین و جیهانی نووسین، دەشێ ئەرکی مرۆڤانەی خۆی هەبێت.
ئەگەر پاساوێک بۆ نەمانی ڕۆڵی فەرهەنگ و جاڕدانی مردنی ڕووناکبیر لە هەندێک شوێنی ئەم جیهانەدا درابێت و بدرێت، ئەوە وڵاتگەلێک دەگرێتەوە، کە قانوون تێیاندا سەروەرە و کە ڕێکخراوە مەدەنییەکان و میدیا و دادگەری و ئازادی بیروڕا و دەربڕین و کاری خێرخوازی و خۆبەخشی و بیمە و دەستبەرکردنی ژیان و ئابووری و کار و هەموو جۆرە سەقامگیرییەکی ژیانیان تێدا مسۆگەرن و کە چەوساندنەوە و کەلێنی نێوان نێر و مێ و جیاوازی مرۆڤ و مرۆڤیان تێدا نەماوە و کە هەموو بوارەکانی ژیانی خەڵک، ڕێک خراوە، ئەوە وڵات و جڤاکگەلی خۆشگوزەران دەگرێتەوە، ئەوە وڵاتانی کوردستان و جیهانی ئیسلامی و ڕۆژهەڵات ناگرێتەوە. ئەرکی فەرهەنگ و ڕووناکبیر لە سوێد، مۆناکۆ، سویسرا، لوکسومبۆرگ و ئەندۆڕا، جیاوازە لە کوردستان و ڕۆژهەڵات و جیهانی ئیسلامی. لە سوێد، مۆناکۆ، سویسرا، لوکسومبۆرگ و ئەندۆڕا، ڕووناکبیر دەتوانێت گوێی خۆی لێ داخات و لەگەڵ کتێب و وشە و نووسینی خۆیدا و بێ خۆگرێدان بە خەڵک و بێ گوێدانە دەوروبەر، کاری خۆی ئەنجام بدات، لێ لە کوردستان و جیهانی ئیسلامی و ڕۆژهەڵات، فەرهەنگ و ڕووناکبیر هەڵگری هەموو دەردەکانی خەڵکن و ڕۆڵیکی "مامەخەمەیی"انەیان دەکەوێتە سەر. ئەرکی فەرهەنگ و ئەرکی ڕووناکبیر لە کوردستان و ڕۆژهەڵات و جیهانی ئیسلامی و وڵاتانی پاشکەوتوو و بەجێماو، ئەرکێکی تاڕادەیەک جیاوازە لە وڵاتانی دەستەی یەکەم. ئەوەی ئێدوارد سەعید دەیڵێ ڕاستە و ڕێک وایە. ئەرکی ڕووناکبیر لە وڵاتانی دەستەی دووەم، ئەرکی ڕێنوێن و ڕێبەر و چاوساغ و ڕێنیشاندەرە. ڕووناکبیر ڕۆشنگەرە و تاریکایی دەرەوێنێتەوە. ئەرکی ڕووناکبیر، هەژاندنی بەستەڵەکی بیری چەقبەستوو و وەلانانی ڕێسا "جڤاکڕاگر"ەکانە.
کە ڕۆشنبیر کەسێک بێت سەروسەودای لەگەڵ کاری هزری و ئاوەزیدا هەبێت، کەواتە کەسێکیشە خودانی بیر و دید و ئاوەزێکی تیژە و لە زۆرینەی خەڵکەکەی دی خێراتر و ڕوونتر ڕووداوەکان دەبینێت و دەیانخوێنێتەوە و دەپرسێت و هەوڵی وەڵامدانەوەی پرسیارەکان دەدات و وەدووی چارەسەری دەرد و کێشەکاندا دەگەڕێت و ئاگادارە لەوەی دێتە پێش و پێشبینی دەکات و لە تەواوی

ڕووداوەکاندا ئامادەیی هەیە و هەڵوێست دەنوێنێت. ڕۆشنبیر، کورد گوتەنی "کەسێکی چاوکراوەیە" و ئەگەر بێهەڵوێست بێت لە هەمبەر دەوروبەر و ڕووداوەکاندا، لە کتێبە تۆزلێنیشتووەکەی سەر ڕەفەکە و کاسێتێکی سواوی جاران مووزیک لەسەرتۆمارکراو زیاتر شتێکی دیکە نییە. لە دەرێی بازنەی فەرهەنگ و لە نێو بازنەی فەرهەنگدا، ڕۆڵی ڕۆشنبیر، هەڵوێستە لە تەواوی ئەو ژینگەیەی تێیدایە. هەڵوێستە لەوەی لە جیهاندا ڕوودەدات و لە تەواوی پێشهاتەکان. مرۆڤ بۆ خۆی هەڵوێستە و بێهەڵوێستی سڕینەوەی مرۆڤە، ئیدی ڕۆشنبیر بێت یا نە. کە ڕۆشنبیریش بوو، ئەرکێکی پتری دەکەوێتە سەر. مەحوی دەڵێ:

"سەر کە جۆشێکی نەبێ، من زرکەتاڵم بۆچییە!

دڵ کە هۆشێکی نەبێ، شیشەی بەتاڵم بۆچییە!".

ڕۆشنبیرێک، کە چاوساغ و هۆزان و ڕێناس و چاوکراوە بێت، ئەگەر ڕووناکییەکی نەبێت و جۆش و هۆشێک بە دەوروبەر نەبەخشێت و پێشەنگ نەبێت، چ جیاوازییەکی لەگەڵ زرکەتاڵ و شیشەی بەتاڵدا هەیە! کە ڕۆشنبیر زادەی کۆمەڵگە بێت و یەکێک بێت لە خەڵک و لە جەماوەر، ئیدی بۆ ناتوانێت بە ناوی جەماوەرەوە بپەیڤێت و ڕێنوێنی جەماوەر بکات. ڕەنگە ڕۆشنبیریی جێگەی سیاسەت و کارگێڕی نەگرێتەوە و تەواوی کارەکانی کارگێڕی و سیاسەتی پێ نەکرێت، لێ ڕۆشنبیر دەتوانێت جێگەی سیاسی و کارگێر بگرێتەوە و کارەکانی ئەوان ئەنجام بدات. ڕۆشنبیر دەتوانێت ببێتە هاندەر و بزوێنەر و هەڵسووڕێنەر و ڕێبەری سیاسی. نموونەگەلی وەک پەیامبەری ئیسلام(موحەممەد)، ئیمام عەلی، کارڵ مارکس، عەلی شەریعەتی، ئیدوارد سەعید، لیۆپۆڵد سیدار سینگۆر، ژان پۆڵ سارتر، ڤاچڵاف هاڤڵ، هادی ئەلعەلەوی، ڕێژێ دۆبرێ و... نموونەگەلێکی زیندوون، کە چۆن لە پرۆسەی سیاسی و هاندانی جەماوەر و ڕێبەرایەتیدا ڕۆڵی کارای جووڵێنەر و هەڵسووڕێنەریان بینیوە.

ستیڤان: ڕۆشنبیری ناسراوی عەرەب دکتۆر (عەلی حەرب) لەکتێبی (ڕەخنە لە ڕۆشنبیر و وەهمەکانی دەستەبژێر) دوای شیکارییەکی مەعریفی چڕوپڕ دەیەوێت پێمان بڵێت چیدی ڕۆشنبیر ئەو کائینە نییە کە ڕەخنە لە دنیا و شتەکان دەگرێت بەڵکو لەم ساتەوەختە بە دواوە خودی ڕۆشنبیر لە بەردەم ڕەخنەیەکی هەمەلایەنەدایە ، ئەگەر بەم پێیە بێت خودی ڕۆشنبیریش لەبەردەم ئیشکالیەتێکی زۆردایە و ئەو بووە نموونەییە نییە کە پێشان سکێچی بۆ کێشرابوو ، ئەگەر بێینە سەربارسی ڕۆشنبیری کورد (جیا لەوەی گومانمان لە هەبوونی کائینێک بەناوی ڕۆشنبیری کوردەوە هەیە) بەڵام ئەگەر گریمانەی ئەوە بکەین ئیمەی کوردیش ڕۆشنبیری جیدیمان هەیە، دەپرسم ئیشکالیەتە ستراکتۆرییەکانی ئەم ڕۆشنبیرە چین و چۆن دەتوانین دەستنیشانیان بکەین؟

شاکەلی: هەرچەندە ڕووناکبیر، نووسەر، فیلۆسۆف، بیرمەند یا هەر فەرهەنگکارێکی دیکە، کە بۆ خۆی وەک تاکێک، وەک مرۆڤێک، دەهەژێ و مێشکی دەخاتە گەڕ، بۆ دەربڕینی هەست و ناوەوە و بیرکردنەوەی خۆی و دەراندنی، پێش هەر شتێک وەک خۆویستنێک و پێویستییەکی کەسەکی، بۆ پێشاندان و خۆدانەناسین و ئاماژەیەک بە هەبوونی خۆی، وەها کارێک دەکات، بەڵام ئیدی ئەو کارەی، کە لە خۆی جودا بووەوە و کەوتە بەرچاوی خەڵک و بڵاوبووەوە، دەبێتە بەشێک لەو فەرهەنگەی لەبەردەستدایە و دەبێتە هی خەڵک و جێی باس و سەرنج. ڕۆشنبیر وەک چاودێرێک و

جیهانبینێکی وریا و خوێنەرێکی بەردەوامی دەوروبەر و هزرکارێکی قووڵ و خودان هەڵوێست، هەرگیز ئەو ڕۆڵە ڕەخنەگرانەی خۆی لەدەست نادات و هەمیشە هەڵگری پەیامێکە بۆ مرۆڤایەتی، پەیامی ئازادی و داد و یەکسانی و فرەیی و هەمیشە دژی چەوساندنەوەی مرۆڤە، لێ ئەوەیش بەو واتایە نایەت، کە ڕۆشنبیر، خۆی بە پیامبەر بزانێت و تەنێ مۆچیاری ببەشێتەوە و پێیوابێت، ئەوەی ئەو دەیڵێت تەواوی ڕاستییە و جێی ڕەخنە و گازندە نییە. دیارە ڕۆشنبیریش وەک هەموو مرۆڤێکی دیکە، لە ڕەوتار و گوتارەکانیدا، هەڵوێستەکانی دەخوێنرێنەوە و دەبینرێن و وەک هەر مرۆڤێکی دیکە، ئەویش هی ئەوەیە بەرڕەخنە بێت. ئەوەی کار دەکات و هەڵوێست دەنوێنیت و ڕەخنە دەگرێت، ڕەخنەیشی دێتە سەر. ئەوەی هیچ ناکات و دەست بە کڵاوی خۆیەوە دەگرێت تا با نەیبات، کەس نێوی نابات.

ئەنتۆنیۆ گرامشی دەڵێ:"هەموو خەڵک ڕۆشنبیرن، بەڵام هەموویان پێیان ناکرێت ئەرکی ڕۆشنبیران لە کۆمەڵگەدا ئەنجام بدەن". بەو پێوەرە ئەگەر هەموو مرۆڤ و لە نێو ئەوانیشدا هەموو کورد، ڕۆشنبیر نەبن، ئەوا لە نێو کورددا خەڵکی ڕۆشنبیر هەبوون و هەن. ڕەنگە ڕۆشنبیری وەک مارکس، سارتر، برترەند ڕەسڵ، ئیدوارد سەعید، عەلی شەریعەتی، داریووش شایەگان، ئۆکتاڤیۆ پاس، پۆڵ ڕێکۆر، مەکسیم ڕۆدنسن، سادق جەلال ئەلعەزم، ئەلعەفیف ئەلئەخزەر، میشال فۆکۆ، ژاک دیریدا، عەبدوڕەحمان مونیف، خۆسێ ساراماگۆ، ئەدۆنیس و... تا ئێستا لە نێو کورددا پەیدا نەبووبن، لێ لە ئاستی دیکەدا کوردیش خەڵکی هەیە.

گرفتێکی بنەڕەتی، کە ڕۆشنبیری کورد هەیەتی، نەبوونی زەوینە و بناخە و بنەمایەکی فەرهەنگیی کوردیی تۆکمە و بەهێزە، کە ڕۆشنبیری کورد لە سەری ڕاوەستابێت و بتوانێت هەردەم بۆی بگەڕێنەوە. ئەوەی فەرهەنگی کوردی تا هەنووکە وەبەرهەمی هێناوە، بێجگە لە کۆمەڵە دەقێکی شیعری و چەند چیرۆکێک(ئەویش تەمەنی کۆنترینیان ناگاتە سەد ساڵێک، مەبەستم چیرۆکە) و چەند دانە مێژوونامەیەک(کە بە هەر هەموویانەوە مێژوویەکی نیوەچڵ و ناڕوون دەدەنە دەستەوە)، هیچی دیکەی لێ هەڵناکرێنرێت. تەمەنی نووسینی کوردی بۆ خۆی لە 500-600 ساڵێک پتر نییە. هەموو توێشەبەرە و کۆلەپشتی فەرهەنگیی ڕووناکبیرێکی کورد، لە فەرهەنگی نەتەوەکەی خۆی، ئەو چەند سەد ساڵەیە، ئەویش زۆر ناتەواو و پچڕپچڕ و نیوەچڵ. کورد نە فیلۆسۆفی تێدا هەڵکەوتووە و نە کاری فەرهەنگی و هزری زۆر گەورەی تێدا ئەنجام دراوە، هەربۆیە وەها ژینگەیەکی بەژ، چ ڕووناکبیرێکی گەورەی لێ نەکەوتووەتەوە و هەر ئەوەی لێ شین بووە، کە هەیە.

هەرچەندە بە من، هەر چۆن تیۆری یەکیەتیی هەبوون"وحدةالوجود"ی سۆفیییایەتی، هەموو گەردوون، هەموو بوون، بە یەک یەکە دادەنێت، فەرهەنگی هەموو جیهانیش بەو جۆرە، یەک فەرهەنگە. فەرهەنگ موڵکی یەک کەس و یەک نەتەوە و یەک وڵات نییە. لێ لە هەر کۆمەڵگە و لە هەر وڵات و لە نێو هەر نەتەوە و خەڵکێکدا، جۆرە فەرهەنگێک هەیە، کە بڕێک تایبەتمەندیی ئەو کۆمەڵگە و وڵات و زمانەی پێوە دیارە و هەر ئەوەیشە دەبێتە بنگەی جیهانبینی فەرهەنگی ڕۆشنبیرانی هەر کۆمەڵگە و ژینگە و جوگرافیایەک. هەر ئەوەیشە، کە ڕۆشنبیری کورد، زۆرکەم لێی سوودمەندە، چونکە بنگەیەکی فشوفۆڵ و شلەپەتە و دەڵەمەیی هەیە، کە تا ئێستا نەڕەسیوە. ڕۆشنبیری کورد، یا خۆبەڕۆشنبیرزانی کورد، زۆرینەی پێویستییە فەرهەنگییەکانی خۆی، بە پەنابردنە بەر فەرهەنگی دەوروبەر(عەرەبی، فارسی، تورکی) پڕ کردووەتەوە و لەوانەوە زانیاری هەڵگۆزیوە. کە وەها کارێکیشی کردووە، کەمجاران لە هەندێک کاریگەری نەیێنی (نیگەتیف)انەی ئەو فەرهەنگانە دەرباز بووە، بەڵکە گەلێک جار، بێ ئەوەی بە خۆ بزانێت، ڕێک کەوتووەتە ژێر ئەو کاریگەرییەوە و

کەسیەتی خۆی فەرامۆش کردووە و پتر بە لای توانەوەیشدا چووە و هەندێک جاریش بۆ خۆی و بە زانینەوە، کۆپیی ئەو فەرهەنگانەی بە خەڵکی کورد فرۆشتووەتەوە و ئەو فەرهەنگانەی کاوێژ کردووەتەوە.
ڕووناکبیری کوردی بەرهەمی ئەو ژینگەیەی، کە تێیدایە، هەرگیز گرنگییەکی زۆری بە فەرهەنگێکی دەرێی فەرهەنگی ئەو ژینگەیەی خۆی نەداوە و ئەگەریش لە بواری فەرهەنگەکەی خۆیدا کارێکی کردبێت، هەرگیز لێکۆڵینەوەیەکی داهێنەرانە و کارێکی جیددی، لەمەڕ فەرهەنگەکەی خۆیەوە، بە دەرێی ژینگە و چوارچێوە جواگرافیایەکەی خۆی پێشکەش نەکردووە و نەیتوانیوە ناسنامەیەکی بەهێز و سەربەخۆ و ڕوون، بە فەرهەنگی کورد ببەخشێت. من ناڵێم ڕۆشنبیرانی کورد، بەڵام دەڵێم"ئەوانەی سەروسەودایان لەگەڵ کاری ڕۆشنبیریدا هەیە" و خۆ لە نێو فەرهەنگییاندا دەبیننەوە، پێویستییەکی یەکجار مەزنیان بەوە هەیە، کە ئاگاییان لەمەڕ فەرهەنگی دەرێی ئەو بازنە جوگرفیاییە و ژینگەیەی تێیدان، هەبێت. ئەوڕۆ بە هۆی ئینتەرنێت و ژیانی کوردێکی زۆرەوە، لە دەرێی کوردستان(لە دیاسپۆرا)، دیارە خەڵکانی دیکەیش هەروا، دەستپێڕاگەیشتنی هزر و کاری ئاوەزی و فەرهەنگی هەموو جیهان، تاڕادەیەک هاسانتر بووە.
ڕۆشنبیری کورد ئەگەر بە سیما و پۆشاک بۆ خۆی هاوچەرخانە پێشان بدات و وا بێتە بەرچاو، لە ناوەوەی خۆیدا هێشتا خێڵەکییە، سێکسیستە، گیرووەدەی ئایدیۆلۆژیایەکی سیاسییە، توندڕۆیەکی حیزبی و گرێدراوی دەستەیەکە و وەلائی بۆ ئەوانە زیاترە، تا بۆ مرۆڤایەتی و بەها مرۆڤییەکان. ڕۆشنبیری کورد گیرۆدە و گرێدراوی دەسەڵاتە و کەمجاران دەتوانێت خۆ لە دەسەڵات و خوانی چەوری دەسەڵات، ڕاپسکێنێت و هەڵبێت. ئەو ڕۆشنبیرە جیددییە، کە مێشکی خوێنەری کورد بە خۆیەوە خەریک بکات و بیری تازە بەرهەمبهێنیت و پرسیار بورووژێنێت و کۆمەڵگە بهەژێنێت و هەموودەم بە ڕخنە و وەڵام و هۆدۆزینەوە، نوێکردنەوەی فەرهەنگ و جڤاکی، لەبەرچاو گرتبێت، لە نێو کورددا نییە. ئەوەی هەیە زۆرجاران دڵسۆزی بۆ پێوەرەکانی حەقپەرستی و دژایەتی چەوساندنەوە و کڵۆڵی مرۆڤ، کە گەرەکە لای ڕۆشنبیر، بێ گوێدانە ئەوەی سەر بە چ نەتەوەیەکە و سەر بە چ حیزبیکە و سەر بە چ ڕەگەز و خێڵ و ئایینێکە، هەبێت، ئەو نییەتی و لە داو و بازنەی حیزب، ڕەگەز، خێڵ، ئایین، نەتەوە، چین، کەمجاران خۆی دەرباز دەکات، بەڵکە ڕێک لەو بازنەیەدا دەخولێتەوە و هەندێ جار تا ڕادەی ئەوەی لە کووچە و کۆڵان و قوژبنەکانی تیرە و بەرەبابیشدا سەرەتاتکێت لەتەکدا دەکات. زۆرجارانیش بەشێکی زۆری ئەوانەی پێیان دەگوترێ ڕۆشنبیر، لە پۆلیسەکانی دەسەڵات زیاتر، کۆشکەکانی دەسەڵات دەپارێزن و لەوان زیاتر، لە کۆشی دەسەڵات و پیاوانی دەسەڵاتدان.
گرفتێکی مەزنی دیکەی فەرهەنگییانی کورد ئەوەیە، کە تا ڕادەی هەرگیز، هەڵەکانی خۆیان نابینن و ناقایلیشن بە دەرخستنییان لە لایەن خەڵکی دیکەوە. وەها ڕەوشێک دەبێتە هۆی چەواشەکاری خەڵک و تێکەڵکردنی ڕاست و درۆ و دروست و هەڵە، کە فرەجاران بۆ مەبەستێکی تایبەتی سیاسی و شێواندنی مێژوو ئەنجام دەدرێت. ئەم حاڵەتە لە ئەنجامی خۆبەڕاستزانین لە هەموو شتێک و لە هەموو بوارێکدا و ڕەخنەلەخۆنەگرتنەوە سەرهەڵدەدات. ڕووناکبیر، بە گەڕانەوە و خوێندنەوەی خۆ و گوێگرتن لە خەڵک و ڕەخنەلەخۆنەگرتن، چەوتییەکانی خۆی دەبینێتەوە و داکۆکی لە چەوتبوونیان ناکات.

ستیڤان: تاوەکو ئێستا وابیر لە ڕۆشنبیر کراوەتەوە، کە دەبێت پەیوەندیی ئەو بە دەسەڵاتەوە بە فۆرمێکی ئۆپۆزیسیۆنانە بێت ، یان بە واتایەکی تر ڕۆشنبیر وەک نەیارێکی شێلگیر و سەرسەختی

دەسەڵات بە تایبەت دەسەڵاتی سیاسی بینراوەتەوە ، من لەم دەرفەتەدا دەپرسم دەبێت پەیوەندیی ڕۆشنبیر بە دەسەڵاتەوە چۆن بێت؟ ئایا پەیوەندییەکی ئۆپۆزیسیۆنانە بێت یان بە فۆرمێکی تر؟

شاکەلی: بە پێی عەلی شەریعەتی، ڕووناکبیر یا ڕەوشەنبیر، کەسێکە، کە "خاوەنی دیتنێکی ڕەخنەگرانەیە. ڕۆشنبیر نە فیلۆسۆفە، نە زانایە، نە نووسەرە و نە هونەرمەند. ڕۆشنبیر توندڕۆیەکی ئاگایە، کە ڕۆحی سەردەم و پێویستیی کۆمەڵگەی خۆی، هەست پێ دەکات و خاوەنی دیتنێکی هۆدۆزەرەوانەیە و ڕێبەرێکی هزرییە. ئەم ئاگایی و دیتنە، ئاگایی و دیتنێکی تایبەتە، کە پتر لە ڕێگەی ئەزموونی جڤاکی و کاری شۆڕشگێڕییەوە، دێتە دی و دەڕەسێت، نەک لە ڕێگەی تەنێ بیرکردنەوەی هۆشەکی و خوێندنەوە و خوێندنی فێرگەفیلۆسۆفییەکان و ڕشتەزانستییەکانەوە..".
ڕۆشنبیر کەسێکە، پەرۆش و پێویستی و خواست و ئاواتەکانی کۆمەڵگەکەی، لە دڵدایە و هەستیان پێ دەکات و هەوڵدەدات، بۆ چاککردن و هێنانەدییان و هەوڵدەدات بۆ، نەهێشتنی چەوساندنەوەی چینایەتی و ستەمی میللی و هەموو جۆرە ستەمێکی دیکە.
ڕۆشنبیر مەرج نییە دەرچووی زانستگە و خاوەن بڕوانامە بێت و مەرجیش نییە، مرۆڤ بەوانە ببێتە ڕۆشنبیر. دەکرێ مرۆڤ نەخوێندەواریش بێت و وەک "گۆران"ی مەزنیش دەڵێ:"نە حەرفی مەکتەبێکت خوێند نە ئوستادێ پەلی گرتی"، بەڵام ڕۆشنبیر بێت. پەیامبەری ئیسلام موحەممەد و ئەبووزەر ئەلغەفاری(أبوذرالغفاري)ی، بە گوێرەی عەلی شەریعەتی، دوو نموونەی ئەو ڕاستییەن لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، کە هەردووکیان نەخوێندوو بوونە. ڕۆشنبیر، دەوروبەر و کۆمەڵگە و خەڵکی خۆی، باش دەناسێت و باش لێیان تێدەگات و لاسایی ناکاتەوە و بە وەرگێڕان و کتێب و سەرچاوە، شت فێر نەبووە و سەرچاوەی زانستیی ئەو، کۆڵان و بازاڕ و کارگە و کێڵگە و گوند و ڕووداو و نەریت و ڕەوتار و زمان و شێوەی ژیانی خەڵکە. ڕۆشنبیر، گەڕیدەیەکە وێڵی دوای ڕاستی و دادە و شەیدای گۆڕان و ئازادییە. مارکس، نموونەیەکی تەواوی ڕۆشنبیرە. ئیمام عەلی، لە ئیسلامدا، نموونەی ڕۆشنبیرێکی گەورەیە، تۆ بنۆڕە نەهجولبەلاغە"نهج البلاغة"کەی، کە نەک هەر دەوروبەر و ڕۆژ و ناخی خەڵک و کۆمەڵگە، بەڵکە داهاتوویشی خوێندووەتەوە . ژان پۆڵ سارتر، ئیدوارد سەعید، ناووم چۆمسکی، نموونەگەلێکی ئەم سەردەمە نوێیەی ڕەوشەنبیرن.
ڕۆشنبیر، کەسێکە ئازادانە دەهزرێت و شۆڕشگێڕانە و ئەنارکیستانە و هەمیشە ڕەخنەگرانە، کۆتەکان دەپسێنیت، بتەکان دەشکێنێت، سنووەرەکان دەبەزێنێت، سەیری ڕووداوەکان دەکات و هەرگیز، سازش لەگەڵ گوتار و ڕەوتاری، خاوەن هێزەکاندا ناکات و بە ئاشکرا و ڕاشکاوانە و بوێرانە، دەنگی خۆی، دژ بە ستەم و ناڕەوایەتی و بۆ داد و ڕەوایەتی بڵند دەکاتەوە. ڕەوشەنبیر، هەمووددەم لە بەرەی بەرهەڵستکارانی دەسەڵاتە، هەر دەسەڵاتێک بێت، دەسەڵاتی هێزداران، یا هی لاوازان، چونکە دەبێ هەمیشە هەڵوێستی ڕەخنەگرانەی هەبێت و لە ستەم و نادادیی هێزداران بێدەنگ نەبێت و ڕێگەیش بە لاوازان نەدات، ببنە ستەمکار و زۆردار. بۆ پێوەندی ڕۆشنبیر بە دەسەڵاتەوە، لە فۆرمی نەیارێکی سەرسەختی دەسەڵات و ڕەخنەگرێک لە دەسەڵات و وێڵبوویەکی دوای داد و حەقپەرستی و یەکسانی و ئازادی و داکۆکیکارێکی مرۆڤایەتی زیاتر، چ فۆرمێکی دیکە بۆ ڕۆشنبیر نییە.
فرانز فانۆن دەڵێ:"خواستی ڕۆشنبیر هەرگیز ئەوە نییە، پۆلیسێکی سپی بگۆڕێت بە یەکێکی خۆیی"، ئەگەر ڕۆشنبیر ملکەچی دەسەڵات(دەرەکی یا خۆماڵی)، ئابووری، سیاسی، ئایینی یا هەر جۆرێکی دیکە، بوو و لە ڕەخنە چووەوە، ئیدی دەبێتە ڕۆشنبیری دەربار یا ڕۆشنبیری فەرمی و دەبێتە پاشکۆ و

داکۆکیکاری دەسەڵات. پۆلیس ڕەنگی هەرچییەک بێت و بە هەر زمانێک بئاخڤێت و سەر بە هەر سیاسەت و ئایینێک بێت، هەر پۆلیسە و هیچی دی. دەسەڵاتیش بە هەر زمانێک بپەیڤێت و هێزی خۆی لە هەر ئایین و ڕێباز و ئایدیۆلۆژیایەکەوە وەرگرێت، هەر دەسەڵاتە و هەرگیز نابێتە شتێکی دیکە و هەرگیز نوێنەرایەتی خەڵک ناکات، مەگەر ئەو کاتەی، کە نامێنیت و کۆمەڵگەیەکی ئەنارکیستی جێی دەگرێتەوە، کە هەموو شت بۆ هەمووانە، ئەو دەمە ئیدی ڕۆشنبیریش دەتوانێت بێدەنگ بێت و دژایەتی تەواوی کۆمەڵگە نەکات. ڕۆشنبیر، بۆ ئەوەی هەمیشە پرسیاری نوێ و بیری نوێ و گیانی نوێ چێ بکات، هەرگیز نابێ لەگەڵ دەسەڵاتدا سازش بکات، بەڵکە گەرەکە هەمیشە سەنگەری لە دەسەڵات گرتبێت، تا نەمانی دەسەڵات، هەموو دەسەڵاتەکان!!!

ستیڤان: دەبینین ململانێ و گوتاری نووسین و بڵاوکردنەوە لە کوردستان لە ئاستێکی هێندە نزمدایە، کە خاڵی بووەتەوە لە هەر داهێنان و خولقاندنێکی دیالۆگ، بە ئەندازەیەک نووسین بەهای خۆی لەدەستداوە و هیچ بایەخێکی نەماوە ئەوانەشی دەنووسرێن سەرلەبەریان کۆپێ و جووینەوەن، ئایا ئەم کێشەیە پابەندە بە هەژاریی کەلەپووری ڕۆشنبیریی ئێمە یاخود وابەستەیە بە خودی تاکی نووسەرەوە کە بێتوانایە لە داهێنان و خستنەڕووی تێز و بیرۆکەی نوێ ؟

شاکەلی: کەلەپووری فەرهەنگیی کورد، هەژارە، لاوازە، کەمە، ڕەقەنە، نزمە، ئەمە ڕاستییەکەو هەموو دەیزانین. ئەو ژینگەیەی ڕۆشنبیری کوردی تێدایە، ژینگەیەکی داخراو، دواکەتوو، دژەئازادییە، ئەمەیش ڕاستییەکی دیکەیە و هەر هەموو دەیزانین، بەڵام داهێنان کارێکی کەسەکی و بەرهەمی هزری مێشک و ئاوەزی مرۆڤێکە. زۆرێک لەوانەی، کە خەڵک لە کوردستان بە ڕۆشنبیریان دەزانن و پێیان دەڵێن رۆشنبیر و بۆخۆیان نێوی ڕۆشنبیریان لە خۆ ناوە، خەڵکانێکن سەر بە دەسەڵات و لە سەر خوانی دەسەڵات دەلەوەڕێن. ئەمانە بڵندگۆ و کارمەند و پۆلیسی دەسەڵاتن و لە خزمەتی دەسەڵاتدان و فەرهەنگێک وەبەرهەم دەهێنن، بە قازانجی دەسەڵات، نەک بە قازانجی خەڵک، چونکە دەسەڵات و خەڵک لە کوردستان، لە دوو سەنگەری جیاوازدان. ئەمانە بە گوێرەی هەلومەرج و ژینگە، بیروڕای خۆیان دەگۆڕن و لە ئاست هەموو نادادی و ستەمێک، بێدەنگی هەڵدەبژێرن و لافی وڵاتپارێزی و پاراستنی "دەسکەوتە نیشتمانییەکان" لێدەدەن، تەنێ بۆ ئەوەی بەرژەوەندەکانی خۆیان، تەنێ خۆیان و کەسانی نێزیکیان بپارێزن. ڕووناکبیری نۆکەری دەسەڵات و تێرە و ترخنی سەر خوانی دەسەڵات، هەرگیز ناتوانێت هاوڕازی خەڵک و هاوژانی مرۆڤ بێت. ئەم جۆرە"خۆبەڕۆشنبیرزان"انە هەرگیز لەوەی ئێستاکە زیاتریان پێ ناکرێت.
میشال فۆکۆ، لە یەکێک لە تێزەکانیدا"لا نۆرمالیزاسیۆ – ***La normalisation***" واتە: سروشتاندن یا دەستەمۆکردن، پێیوایە دەسەڵات لە کۆمەڵگەی نوێدا، یا لە کۆمەڵگەیەکی نوێخوازدا، کە لە ڕوانگەی ئەوەوە کۆمەڵگە ڕۆژاوایییەکانن، تەماشای مرۆڤ وەک برکەیەکی دەستەمۆکراو دەکات و لەو جڤاکانەدا دەسەڵات لە هەموو شوێنێک و لە گشت بوارێکدا، وەک تۆڕێکی لێکئاڵاو و پێوەندێک هەیە. دەسەڵات لە ڕێگەی دەسگا نوێیەکانییەوە(خوێندنگە، سەربازگە، کارگە، زیندان، پۆلیسخانە، کارگێڕی)، تەونی جاڵجاڵۆکە ئاسا، وەک تۆڕێک لەشی جڤاک داگیر دەکات و تاکەکانی کەویی دەکات. ئەو کۆمەڵگەیەی فۆکۆ باسی دەکات، کۆمەڵگەی "1984"ی "جۆرج ئۆروێڵ" و کۆمەڵگەی براگەورە"***Big Brother***"ی ئەوڕۆی ڕۆژاوایە، لێ کۆمەڵگەکانی دیکەی ئەم جیهانە، بە کوردیشەوە،

هەنووکە لەو بۆچوونە ڕیزپەڕ نین، ئێستاکە ئەوانیش چ ڕێگە و نموونەیەکی دیکە لەبەرچاو ناگرن و نابینن و ئێستاکە هەر ئەو ڕێچکەیەی ڕۆژاوای"سەرمایەداری و بازاڕی ئازاد و هەموو شتێک لە پێناوی پارەدا"یان، گرتووەتە بەر و ئەوەیش بە تاکە ڕێگە دەزانن و لە هەموو شتێکدا و تەنانەت لەو دەستەمۆکردنەیشدا، لاسایی ئەوان دەکەنەوە. دەسەڵات، بە تایبەت لە وڵاتگەلێکی وەک کوردستان و گەندەڵستانەکانی دیکەی ئەم جیهانە، هەمیشە چوارچێوەی هزرین و جیهانبینی کۆمەڵگە دیاری دەکات و دەیخاتە چوارچێوەیەکی تایبەتەوە و ڕۆشنبیرانی دەسەڵاتیش لەو بازنە و چوارچێوەیەدا دەخولێنەوە و کاریان، ئارایشتکردن و ڕازاندنەوە و پاساوهێنانەوەیە، لەکن کۆمەڵانی خەڵک و جەماوەر، بۆ دەسەڵاتی خانەخوێیان. لە وەها کەسانێکی ڕەدووکەوتووی دەسەڵات و نۆکەری دەسەڵات و جلخواری دەسەڵات، چاوەنۆڕی چی دەکرێت لەوەی زیاتر کە هەیە! دیارە ناکرێت هەرچی نووسەر و ڕۆشنبیری کوردستانە بخرێنە ئەو خانەوەیە، چونکە هەن، بەڵام زۆرکەم، هیچ پێوەندێکیان لەگەڵ دەسەڵاتدا نییە و وەک ئەوە وایە لە دوڕگە و خاک و وڵاتێکی تر و لە نێو خەڵکێکی دیکەدا، نەک کوردستان و کورددا بژین.

گوتار و پەیڤین لە وەها کۆمەڵگەگەلێکدا، وەک ئەوەی کوردستان، چوارچێوەدار و سنووردارە و ڕێگە بە هەموو کەس نادرێت، قسەی خۆی بکات. خەڵکانێک ڕێگەی پەیڤینیان پێ دەدرێت، و خەڵکانێکی دیکەیش دەمکوت دەکرێن و تەنێ مافی گوێگرتنیان هەیە. سەردەمانێک ئەوانەی ڕێگەی پەیڤین و دەمکردنەوەیان هەبوو، بە پلەی یەکەم پیاوانی ئاینی بوون و ئێستاکە بە ناوی دیموکراسی و کراوەیی و فرەییەوە، ڕێگە بە هەندێکی دیکە دەدرێت، کە بێنە گۆ، بەڵام بێجگە لە سیاسەتکاران و تێڵابەدەستان و ڕووناکبیرانی پاشکۆیان، قسەی کەسانی دیکە و خەڵک ناخوات. تۆ بنۆڕە ڕەوشی ژن، لە جڤاکگەلی وەک ئەوەی کورددا، کە چەندە سەختە بۆی دەم بکاتەوە و چەندە خەتەرناکە ئەگەر شتێک بڵێت بە دڵی کۆمەڵگە نەبێت و چۆن لێکدەدرێتەوە و دەخرێتە چوارچێوەی شتە حەرام (تابوو)ەکانەوە. بێجگە لەوانەیش چەندین باسوخاس هەن، لەو جڤاکانەدا، بۆ خۆیان"تابوو"ن و خەڵک ناوێرێرن خۆیان لە قەرەیان بدەن.

ئێمە دەبێ لە کوردستان، جیاوازی لە نێوان دوو جۆرە فەرهەنگدا بکەین، فەرهەنگێک، کە گرنگیی دەدات بە داهێنان و لێکۆڵینەوەی جیددی، لە بواری هزر و ئەدەب و هونەردا و خۆی بە بابەتی ڕۆژانە و هەنووکەییەوە کەمتر خەریک دەکات و فەرهەنگێکی دیکە، کە فەرهەنگێکە میدیا(تەلەڤزیۆن، ڕۆژنامە، ڕادیۆ، گۆڤار، حەفتەنامە، مانگنامە، بڵاوکراوەی حیزبی و دەسەڵات و...) پەخشی دەکەنەوە، کە بەشی زۆری ڕێوێڵکار و سەرلێشێوێنەر و چەواشەکار و تژی ئایدیۆلۆژیا و بیری حیزبە و ڕێکلام و پڕۆپاگەندەیە، بۆ دەسگاکانی دەسەڵات و دەسگا ئابووری و هێزە ئابوورییەکان و لە خزمەتی ئەواندایە. ئەم فەرهەنگە دەشێ بە جۆرێکی دیکە، ئەگەر باشتر بەکار ببرێت، خزمەت بە کۆمەڵانی خەڵک و کێشەکانیان بکات، لێ بەو جۆرە نییە. هەر بۆیە ئەو ئاستنزمی و لێکتێنەگەیشتنەی، کە هەیە و دێتە ئاراوە و دەبێتە هۆی نەبوونی گوتوبێژێکی جیددی و نەورووژاندنی پرسیار و نەخوێندنەوەی یەکتر، ئەوانەیش لە بارگرانی زیاتر، شتێکی دیکە بە خەڵکی کوردستان پێشکەش ناکەن. ئەو گەڕەلاوژەیە، ئەگەر لە پەناوە فەرهەنگێکی دیکەیش هەبێت، دایدەپۆشێت و ئەگەر لە پەناوە خەڵکانێکیش هەبن، کە من دڵنیام هەن، خەریکی کارێکی جیددی بن، نێویان لە نێواندا نابێت.

ئێستا لە کوردستان، ڕۆژ ڕۆژی دابەستە و کاسەلێسانی دەسەڵاتە، ئەوانەی دێنە سەر تەلەڤزیۆنەکان و لە بنەوەی ناوەکانیان، لە سەر پەردەی تەلەڤزیۆنەکە، دەنووسرێت"ڕۆشنبیر" یا "ڕووناکبیر". من

چەندین دیداری گەورە ڕووناکبیرانی جیهانیم لە سەر تەلەڤزیۆنە ئەوروپاییەکانەوە دیتووە، لێ هەرگیز لەبنەوەی نێوەکانیان، نەنووسراوە "ڕووشنبیر" یا "ڕووناکبیر"، بەڵکە تەنێ نێوی خۆیان نووسراوە. نەک هەر ئەوە، ئێستا هی وا هەیە لە کوردستان، کە دێتە سەر تەلەڤزیۆن، دوای "د"ی دۆکتۆرەکەی و ناوەکەی، بۆی دەنووسن"بیرمەند". هیچ ڕووناکبیرێکی ڕاستەقینەی جیهانی و هیچ بیرمەندێکی ڕاستەقینەی جیهانی، بێجگە لە کورد، ناتوانێت بە خۆی بڵێت"ڕۆشنبیر" یا "ڕووناکبیر" یا"بیرمەند" یا بڵێت"من وەک ڕووناکبیرێک" یا "ئێمەی ڕۆشنبیران"، ئەمە تەنێ لە کورد دەوەشێتەوە. مرۆڤی "ڕۆشنبیر" و "بیرمەند"، خەڵک وایان پێ دەڵین نەک خۆیان بە خۆیان. ئەو گوتاری نووسین و بڵاوکردنەوە و فەرهەنگەی میدیای کوردستان ئەگەر سەدلەسەد(100%)یشی بۆ خۆهەڵواسین بە دەسەڵاتدا نەبێت، ئەوا نەوەدلەسەد(90%)ی بۆ ئەوەیە. ئەوەیە فەرهەنگی جاشایەتی و مشەخۆری و کاسەلێسی(عەرەب گوتەنی: إرتزاق). فەرهەنگێکە خەڵک چەواشە دەکات و ڕاستیت لێ دەکا بە درۆ و درۆت لێ دەکاتە ڕاستی. ئەوانەی لەو بوارەدا چالاکن زۆر بێشەرمانە، چەقۆکێشترین، داوێنپێسترین و مرۆڤکوژترین زەلامت لێ دەکەن بە قارەمان و کلکەنەوتینەی تەواوی کوردکوژی و خۆفرۆشترین زەلامت لێ دەکەن بە گیڤارا و ماندێلا. کەمتیارێکی مردارەوەبووخۆر و چەقەڵێکی خوێڕیلە و ڕێوییەکی گەڕت، لێ دەکەن بە شێر و پڵنگ. ئەگەر ئەمە نموونەیەکی ئەو فەرهەنگە باوەی کوردستان و ئەو خۆبەڕۆشنبیرزانانەی کوردستان بێت، مرۆڤ چاوەڕێی چ داهێنان و دیالۆگێکی جیددی لێ بکات. لە وەها ژینگەیەکدا هەر ئەوە دێتە بەرهەم.

ستیڤان: زمانی نووسین لە میدیا و پێگەکانی بڵاکردنەوەدا زمانێکی زیادلەپێویست توند و زبرە، یان بەواتایەکی تر وشە ڕۆڵی گوللە دەبینێت و میکانیزمێکە بۆ سڕینەوەی ئەویتری بەرامبەر، ئایا مافی ئەوەمان نییە بڵێین زمان و گوتاری ڕۆشنبیریی ئێمە هێشتا لە دیوەزمەی دیدێکی شەڕئەنگێزانە و کولتووری لەناوبردن و تواندنەوەی بەرامبەر ڕزگاری نەبووە؟ ئایا کاتی ئەوە نەهاتووە فۆرم و تەرزێکی تر بدۆزینەوە بۆ نووسین، جیا لەم شێوازە باوەی، کە لیپاولیپە لە ڕۆحی تۆڵەسەندنەوە و تێکشکاندن ؟

شاکەلی: تەواوی ئەو خەڵکانەی ئەوڕۆ لە کوردستاندا و کوردگەلێکی دەرێی کوردستانیش، کە خجڵی کاری فەرهەنگین، کۆنترینیان و تەمەندرێژترینیان، ڕەنگە ئێستا نێزیکەی 70-80 ساڵێک بێت. ئێمە لە ماوەی ئەم شەش حەفت سەدەیەی تەمەنی فەرهەنگی کوردیدا، دوای مەلای جزیری، ئەحمەدی خانی، شەرەفخانی بدلیسی، مەولەوی، نالی، مەحوی، حاجی قادری کۆیی، شێخ ڕەزای تاڵەبانی و... یەک دوو نەوەیەکمان، بە هەموو جیاوازییەکانیانەوە(ئایینی، نەتەوەیی، ڕاسترۆ، دیموکراتخواز، چەپ، مارکسیست و...)، لەم چەند ساڵەی پێشووەدا زۆریان لەدەستچوون و لێیشیان ماوە، هەرچی کاری فەرهەنگیی جیددی هەیە، لەم شەست حەفتا ساڵەی پێشووەدا، لە سەر دەستی ئەوان ئەنجام دراوبوو. نەوەیەکی وەک: تەوفیق وەهبی، موحەممەد ئەمین زەکی، ڕەفیق حیلمی، گۆران، هەژاری موکریانی، عەلائوددین سەجادی، مەلا شوکور موستەفا، هێمن، مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانی، مەسعوود موحەممەد، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، جەمال نەبەز. چواریەک و سێیەکی تەمەنی ئەو نەوەیە و سێ لەسەر چواری یا تەواوی تەمەنی ئەم نەوەیەی ئێستا، لە کوردستانێکدا گوزەراندوویانە و گەورەبوون، کە مەیدانی جەنگ و پێکدادانی"براکان" و "کوردکوژی" و "براکوژی" و حیزب و دەستەی سیاسی جۆراوجۆر و چەپ و ڕاست و ئایدیۆلۆژیا و نەتەوەیی و ئینتەرناسیۆنالی و سەدان بەزمی

دیکە بووە. ئەوەی کاری فەرهەنگیشی کردبێت، لە سیاسەتەوە بۆ فەرهەنگ چووە و لە خوێندنگەی سیاسییەوە، لە دەرکەی فەرهەنگی داوە و بە چاوێکی سیاسییانەوە لە فەرهەنگی نۆڕیوە. من دەزانم سیاسەت و فەرهەنگ، تەواوکەری یەکدین، سیاسەت بە واتا فرەوانەکەی، وەک زانستی بەڕێوەبردن و چارەسەردۆزینەوەی کێشەکان و بزوێنەری خەڵک و هەوڵدان بۆ باشتر و جوانتر و خۆشترکردنی ژیانی مرۆڤ، نەک دیتنی هەموو دیاردەکان، لە دەلاقەی سیاسەتی تەسک و بەرچاوتەنگی حیزب و ئایدیۆلۆژیاوە، ئەوەیە کارەسات، چونکە ئیدی فەرهەنگیش دەدرێتە بەر چەپۆک و سنووری بۆ دادەنرێت.
مارکس دەڵێ:"جەنگ جوولێنەری مێژووە"، لێ مرۆڤی جەنگدیدە، جەنگگەستە، بە تایبەت جەنگ و پێکدادانێکی چەوت و ناڕەوا و بێبنەمای، وەک ئەوانەی کوردستان، مرۆڤێکی نیگەران و ناسەقامگیر و لەسەرپێیخۆڕانەوەستاو و ئاوەزبریندارى، لێ دێتە بەرهەم. جەنگ و شۆڕش و هەڕەشە، گەلێ جاران مرۆڤ لە بوونەوەرێکی ئارام و ئاشیخوازەوە، دەکەنە دڕندە و توند و دەستوەشێن و تووڕە و زیانبەخش. هەموو ئەو خەڵکانە سیاسەتاوی (یا ڕەنگە حیزباوی ڕاستتر بێت) بوون. ئەوەی سیاسەتاوی(حیزباوی) دەبێت، دیارە پتر لە وڵاتانی مینا ئەوەی لەمەڕ خۆمان، زمانزبر و قسەتیژ و تەنگەجیقڵدان و توند دەبێت. ئەوانە ئێستایش هەر لە دیدی حیزب و ئایدیۆلۆژیاوە، دەنۆڕنە یەکدی و هەر بە مێشکی، سەرۆکی فەرماندە، ڕێبەری حیزب، سەرکردەیەتی، کۆمیتەی نێوەندی و مەکتەبی سیاسی، دەهزرێن و ئەوەی لە نێو خانەکەی خۆیاندا نەبێت و لە نێو بازنەکەی تردا بێت، ئێستایش بە ناڕاست و چەوتی دەزانن. ئەوانە ئێستایش ژدانۆڤیانە(بەشینەوەی زانست و فەرهەنگ و ئەدەب و...بە سەر زانست و فەرهەنگ و ئەدەبی سپی، ئیمپریالیستی و بۆرژوازی و زانست و فەرهەنگ و ئەدەبی ڕەش، داگیرکراو و پرۆلیتاری) دەنۆڕنە تەواوی کردەی فەرهەنگی و کردەی داهێنان.
سیستمی دەسەڵاتی یەکحیزبە و یەکئایدیۆلۆژیا و یەکڕەنگە، مرۆڤی دڕ و فەرهەنگی دڕ، چێ دەکات، کە هەمیشە لە هەوڵی لەنێوبردنی ئەوی دیکەدایە، چونکە ئەو تەنێ خۆی و ئەوەی خۆی پێ ڕاستە و ئەوی دیکەیشی هەموو پێ چەوتە. ئەو بیرکردنەوە و لێنۆڕین و خوێندنەوەیە، کە فەرهەنگکارێکی شەڕەنگێز و دژی ئەوی دیکەی لێ دەکەوێتەوە و کە دەیەوێ ئەوی دیکە بسڕێتەوە، ئەوە لە گیانی خۆبەزلزانییەوە سەرهەڵدەدات، کە هەرکەسەو تەنێ خۆی پێ شتە و ئەوی دیکەی پێ هیچە.
هاوڕێم "ئاسۆس جەمال قادر"ی نووسەر و ڕۆژنامەنووس، سەرەتای ساڵانی 1980اکان لە شام لە بەشی زمانی ئینگلیزی زانستگەی دیمەشق دەیخوێند. بۆ ئەوەی بتوانێت بژی و بژێوی خۆی وەدەست بهێنێت، وەدووی کاردا دەگەڕێت. دەچێتە کن ڕێکخراوە ڕزگاریخوازە فلستینییەکان، کە ئەودەمی لە برەودا بوون و زۆر بوون، بۆ ئەوەی کاری نووسین، وەرگێڕان، یا شتێکی لەو جۆرەی دەستکەوێت. چەند دانەیەک لە بنکەی ئەو ڕێکخراوانە دەگەڕێت، هیچ ئەنجامێکی نابێت، پاشان دەچێتە کن دەستەی (بەرەی گەلێری ڕزگاری فلستین- سەرکردەیەتی گشتی، بە عەرەبییەکەی"الجبهة الشعبية لتحرير فلسطين- القيادةالعامة")، کە ئەحمەد جبریل سەرکردەیەتیی دەکرد. ئەودەمی گۆڤاری"بۆ پێشەوە(إلى الأمام)"یان دەردەکرد. ئیدی دەچێتە بنکەکەیان و پاش سڵاو و ئەوانە، کە پێی دەڵێن فەرموو چ کارێکت هەیە و ئەویش دوای ئەوەی خۆیان پێ دەناسێنێت و باسی خۆی دەکات، کە خوێندکارە و کوردی عیراقە، دەڵێ: هاتووم ئەگەر کارێکم بدەنێ. ئەوانیش دەڵێن: چ کارێکت بدەینێ؟ ئەویش بە پێکەنینەوە دەڵێ: بۆ نموونە کاری تیۆریسیەن(منظر)، بمکەن بە تیۆریسیەن! ئەوانیش دەدەن لە قاقای پێکەنین و دەڵێن: جا ئێمە بۆ خۆمان هەموومان تیۆریسیەنین! ئیدی لەبەر سەمەرەیی و "قوت"ی قسەکەی، کارێکی وەرگێڕانیان لە گۆڤارەکەیاندا پێ دا.

ئەوانەی ئێمە هەریەکەو خۆ بە تیۆریستیەنێک دەزانێت و هیچی دیکە بۆ ئەوی دیکە ناهێڵێتەوە. ئەوجا ڕووناکبیر و نووسەر و فەرهەنگییان، کاتێک دەکەونە سەر ڕێچکەیەکی ئارام و بیرکردنەوەیەکی هێمنانە و خوێندنەوەی بەرانبەر و گوێلەیەکترگرتن و گوتوبێژێکی نەرم، و فۆرمێکی دیکەی نووسین و دەربڕینێکی دوور لە گیانی تۆڵەسەندنەوە و بریندارکردنی یەکدی دەدۆزنەوە، کە ئیدی نەبنە دەسکەلای دەسەڵات و کەوڵی حیزب(کە کوشندەترین دەردێکە، دووچاری مرۆڤایەتی بووە و لە هەمووانیش زیاتر دووچاری کورد) و ئایدیۆلۆژیا فڕێدەن و هیچ جۆرە دیتنێکی ستییریۆتایپ (***Stereotype***)انەیان لەهەمبەر ئەوی دیدا نەمێنێت و بەرانبەریش بە هاوتای خۆیان بزانن و وەک خۆیان بیخوێننەوە. وەها ژینگەیەکی ئازاد، ڕووناکبیر و نووسەری ئازاد، دێنێتە بەرهەم و پێدەگەیەنێت. مرۆڤیش، کە ئازاد بوو، بێترس و ئارام و دڵپاک و بێکینەیە و ڕقی لە کەس نابێتەوە و زمانیشی هەرگیز ئەو زبری و تیژییەی نامێنێت.

2007-8-27

* لە گۆڤاری: (بیاڤ) ی ژمارە 25ی ئەیلوولی 2007 و لە لاپەڕە 152- 166دا، بڵاو کراوەتەوە.